

EL SISTEMA BENEFICIAL A LA SEU DE BARCELONA: FUNDADORS, ADVOCACIONS I FINANÇAMENT ARTÍSTIC DURANT EL SEGLE XV

Cristina Borau i Morell

Introducció

La configuració del Sistema Beneficial a la seu de Barcelona durant el segle XV fou el fruit del seu rigorós control per part del Capítol catedralici. Aquesta actuació tingué fortes repercussions en alguns dels aspectes més importants dels benifets, tal i com ho veurem a continuació i al llarg de tot l'article:

1.- L'extracció social dels fundadors, ja que havien de comptar amb els recursos econòmics suficients per a garantir el bon funcionament del nou benifet. En el cas contrari, la seva sol·licitud havia d'ésser desestimada pel Capítol.

2.- La identitat dels sants que presidiren els altars del temple i el claustre, puix que aquesta es vinculava directament a la dels fundadors. Això es deu a que l'elecció de l'advocació es regia per motivacions devocionals estrictament personals (exceptuant, és clar, les confraries), com la coincidència del seu nom amb el del fundador, el seu cognom, els seus interessos professionals, etc.

En les actes de dotació i, sobretot, en les clàusules testamentàries relatives a fundacions, s'observa freqüentment l'afany del fundador per justificar la seva elecció devocional davant del Capítol¹.

3.- La construcció de la capella destinada a acollir el nou benifet, car l'aprovació de la institució d'un nou culte pel Capítol solia anar acompanyada de la concessió d'un permís d'obres al fundador beneficial.

Aquesta actuació es restringia, lògicament, als fundadors més opulents, atès que les despeses de construcció d'una nova capella perimetral mai no baixaven de les cent lliures.

1. Veg. la clàusula testamentària del canonge Francesc Castanyer (original: 7-7-1407) a l'ADB, "Liber Dotalium", v. I, ff. 317v-322v:

"Et meo iudicio dicta invocacio (st. Ambrós) collocabitur in capella et altari sancti Martini, constructa in claustro dicte sedis (...) ad quod concedendum induci possint multiplici racione: (...) secunda racio est quia in dicta capella nulla alia est invocacio, et sic bene poterit recipi ista, ut sic unus archiepiscopus iungatur uno episcopo et doctor Sancte Matris Ecclesie, amico suo et noto carissimo, scilicet beato Martino. Tercia, quia, secundum illum poetam laureatum, dictum patriarcham beatus Ambrosius et beatus Martinus eodem tempore fuerunt, et magnam familiaritatem et amicitiam adinvicem habuerunt, quare de congruo poterunt coniungi bec due invocaciones in eadem capella et altari." (ff. 318 r-v)

A canvi, però, se'ls concedia el llaminer privilegi de representar l'escut heràldic respectiu a les parets de la capella, així com a tots els seus "ornaments", inclòs el retaule.

Entre les acaballes del segle XIV i els inicis del XV foren construïdes, amb aquest procediment, la major part de les capelles del claustre, així com les properes al portal major de l'església, tal i com ho demostren els Llibres de l'Obra².

Considerant la manca de diners que amenaçà constantment la conclusió de l'"Obra Nova", estimem que l'acceptació de nous benifets pel Capítol deuria estar garantida quan els fundadors es comprometien a sufragar la construcció d'una capella.

4.- La fabricació de retaules i la seva iconografia. Podem considerar la institució beneficial com el major detonant del finançament artístic de temàtica sacra, no solament pel que fa a la fabricació dels objectes litúrgics necessaris per a la celebració de la missa, sinó també en relació a la del retaule ("pictura est laicorum scriptura").

En el cas que el fundador beneficial no actués com constructor, el Capítol havia d'aprovar la ubicació del seu benifet en la capella sol·licitada³.

Un cop aprovada aquesta ubicació, si el fundador contractava la realització d'un retaule, estava obligat a fer-hi representar l'advocació preexistent a la capella, a més de la del propi benifet.

Els Llibres de Resolucions Capitulars també demostren que, en els casos de reemplaçament d'antics retaules per altres de nous, el comitent s'havia de comprometre amb el Capítol a vetllar per la destinació pietosa del vell⁴.

Generalment, tant les confraries com els fundadors particulars contractaven els serveis dels artistes més prestigiosos a l'hora d'ornamentar les capelles dels sants patrons respectius. Per aquesta raó, la comitència dels retaules esdevé la mostra més evident i paradigmàtica del finançament artístic a través del Sistema Beneficial.

La iconografia dels retaules era el resultat de tots els aspectes que intervenien en la fundació beneficial, els quals, com hem vist, podien presentar una considerable varietat.

Per aquesta raó, llur iconografia, fins i tot quan es tractava de reemplaçar el retaule que presidia anteriorment la mateixa capella, podia variar extraordinàriament en el decurs del segle XIV al XV.

Per començar, durant el segle XIV encara no s'havia produït l'acumulació d'advocacions i benifets a les capelles que caracteritzà el segle següent, el que comportava solucions iconogràfiques d'una major simplicitat a l'hora de pintar el retaule.

També cal considerar d'altres factors, com l'evolució de les preferències devocionals en el decurs del temps i la identitat dels fundadors –les inclinacions devocionals dels quals podien respondre a les raons més diverses– o la font hagiogràfica que propicià una determinada iconografia.

Després de presentar aquestes premisses, només cal exposar l'objecte d'aquesta comunicació: reivindicar la importància del Sistema Beneficial com a marc del finançament artístic de temàtica sacra. Per tal de fer-ho, en primer lloc, presentarem els seus mecanismes de funcionament, sovint desconeguts.

A continuació, analitzarem no tan sols l'evolució de la seva unitat bàsica, el benifet, sinó també la del perfil sociològic del fundador, així com la del model d'advocació.

2. Veg. ACB, "Llibres de l'Obra", anys 1325--1401.

3. Veg. nota núm. 1.

4. Veg. ACB, "Llibres de Resolucions Capitulars", vol. anys 1771-78, f. 215 (22-8-1774):

"Retaule vell de sant Narcís lo demana lo escultor.

Lo senyor Orteu ha fet present que lo devot que fa lo nou retaule de sant Narcís diu que se ha contractat ab lo escultor cedir-li lo vell. Resolent que, assegurant-se de que no se li done destino profà, se permet el que se entregue al escultor."

Finalment, efectuarem un breu repàs de les possibles motivacions devocionals dels fundadors a l'hora d'escollir l'advocació. Aquest darrer aspecte, juntament amb els anteriors, condicionà decisivament la iconografia dels retaules.

I.- El sistema beneficial: base del funcionament del culte a les seus, parròquies i convents medievals

D'entre totes les "causes pies" que podien ésser instituídes durant la baixa Edat Mitjana, tant en vida del devot com per llegat testamentari, el benifet eclesiàstic és la que tingué més repercussió.

El benifet eclesiàstic, institució vigent (tot i que en franca davallada) encara actualment,⁵ està constituït per la celebració dels oficis sagrats, imposats pel fundador al prevere designat com beneficiat⁶, i per l'assignació d'unes rendes destinades a garantir la seva subsistència⁷.

Segons el dret canònic⁸, la institució d'un benifet és un acte legítim efectuat mitjançant un contracte, l'acta de fundació o dotalia, conservada per duplicat a l'arxiu bisbal i al de l'església en qüestió. En l'acta són definits el lloc d'ubicació, el dot en rendes i els drets i obligacions dels beneficiats.

L'ubicació d'un benifet ve concretada per la seva adscripció a un altar dedicat a certa advocació, generalment afí al fundador en algun aspecte, o bé erigit de nou amb aquest objecte.

Com ens jurídic, el benifet constitueix un dret inalienable i vàlid a perpetuïtat pel que fa al fundador⁹, fet lògic si considerem que amb la seva institució pretén assegurar-se la salvació eterna¹⁰.

5. Alguns dels canonges més veterans de la seu, com el dr. l'Àbrega, encara recorden haver estat beneficiats en la seva joventut, tot i que les rendes percebudes ja eren aleshores massa minses per a garantir la subsistència.

6. Generalment, el prevere beneficiat amb la concessió del benifet i les rendes adjacents era designat específicament pel fundador, fins i tot en les institucions "post mortem", testamentàries, puix que s'intentava afavorir algun familiar o amic amb la concessió, sobretot joves acabats d'ordenar. Aquest aspecte apareix particularment remarcat en les dotalies, com la del benifet fundat pel mercader Guillem Almogàver al claustre de la seu. El fundador es desentén de la seva advocació, delegant l'elecció en el canonge Pere Alquer; però en canvi demostra una forta preocupació en garantir els drets del seu designat (ADB, "Liber Dotaliarium", I, ff. 295v-296):

"Et dimitto seu assigno cum presenti dictum altare seu presbiteratum, cum suis iuribus universis, Raymundo Ferrarii, (...) supplicans domino episcopo Barchinone quod ipsi Raymundo Ferrarii, et non alii, hac prima vice dictum altare conferat et eum instituat in eodem."

7. Aquest aspecte s'evidencia en la fórmula que encapçala les clàusules relatives al tema en les dotalies, com aquesta del benifet de sant Climent instituít pel bisbe Francesc Climent, conegut com "Sa Pera" a causa del fruit que ostentava el seu escut heràldic (ADB, "Liber Dotaliarium", I, ff. 522-525):

"Et quia dignum est ut qui altaria servunt vivere debeant de altari, (...) assignamus beneficiato rectori altaris sancti Clementis, pro sustentacione sua et dote dicti beneficii, (...) viginti quatuor libras monetæ barchinonense de terno annuales et rendales."

8. Veg. sobre el tema R. NAZ "et alt.", *Dictionnaire de droit canonique*, París 1924 i *CODIGO de Derecho Canónico y legislación complementaria. Texto latino y versión castellana, con jurisprudencia y comentarios*, Madrid 1947.

9. Així s'observa en els texts de les actes de fundació, com aquesta del benifet instituít pel mercader Jaume de Rocafort al claustre de la seu, sota l'advocació dels sants Tomàs i Antoni de Pàdua (ADB, "Liber Dotaliarium", I, ff. 330v-333v):

"Et nos, Capitulum dicte Sedis Barchinone, (...) gratis et ex certa sciencia, convenimus et promittimus vobis, dicto Jacobo de Rochaforti et vestris, quod predictam assignacionem, loci et capelle quam vobis facimus (...) tenebimus et observabimus in perpetuum vobis et rectori seu beneficiato dicti presbiteratus."

10. L'objectiu resulta evident en els texts de les actes de fundació, com aquest de la Confraria de sant Marc del gremi de sabaters a la seu de Barcelona (ADB, "Liber Dotaliarium", I, ff. 187-188v):

"Ita quidem, quod nos et omnes confratres mei, presentes atque futuri, possimus ibi mittere presbiterum et presbiteros cum consilio domini episcopi. Qui presbiteri, ob remedium animarum mearum et omnium fidelium viventium et defunctorum, quotidie celebrant ibi missam vel missas ad morem aliorum eiusdem Sedis altarium."

Així, doncs, l'objectiu primordial per a la institució d'un benifet és el manteniment d'un prevere dedicat, exclusivament i a perpetuïtat, a pregar al sant patró del fundador, el seu intercessor davant de Déu, per la redempció dels seus pecats.

Per a la institució d'un benifet, cal el permís del bisbe, juntament amb el del Capítol en les fundacions catedralícies. El permís depenia, en gran part (si més no en el període que ens ocupa), de la possibilitat de dotar-lo amb rendes suficients per a mantenir decorosament el prevere designat pel fundador com beneficiat.

II.- L'evolució del sistema beneficial al llarg del temps

Les actes fundacionals de benifets més antigues documentades en la ciutat de Barcelona es remunten al segle XIII. Tot i això, l'estudiós Francisco Campillo, en el seu voluminós compendi, l'"*Speculum*"¹¹, dóna pistes sobre algunes fundacions efectuades en el segle XII, l'acta de dotació de les quals, però, es troba perduda.

En el decurs d'aquest temps, ss. XIII al XV, es van operar diversos canvis, tant pel que fa a la naturalesa dels benifets i els fundadors com de les advocacions.

a) L'evolució dels benifets

El benifet és una institució susceptible d'experimentar diverses i variades transformacions en el decurs de la seva sovint accidentada història: trasllats, col·lacions a nous beneficiats, assimilacions i unions configuren la trajectòria dels benifets d'una seu i unes parròquies que, com les de Barcelona, varen experimentar grans remodelacions a l'època del Gòtic.

És, precisament, aquesta dificultat per a efectuar-ne un seguiment històric el que ha convertit el benifet en un tema negligit per la investigació, tot i que la seva importància en l'àmbit devocional, festiu i de finançament artístic és indiscutible.

A més dels esmentats, el primer fenomen que pot provocar confusió és l'acumulació progressiva de fundacions beneficials en una mateixa capella, tant sota l'advocació inicial com sota la d'altres afegides posteriorment.

Això es produïa, bàsicament, per manca de capelles buides disponibles amb la creixent saturació de l'espai. En conseqüència, era indispensable procedir a la identificació de cadascun dels benifets dedicats a les advocacions respectives amb un número, generalment d'acord amb l'ordre cronològic d'aparició.

Cal no confondre el fenomen de l'addició amb el de l'abinament¹² d'advocacions. Com veurem a continuació, aquest fenomen subministra una valuosa informació sobre les inclinacions devocionals dels fundadors beneficials.

Si prenem com a camp d'estudi la Seu i les set parroquies intramurs, observem que cap dels abinaments es reproduïa en una altra d'aquelles esglésies, circumstància que demostra que les combinacions d'advocacions responien més a motivacions devocionals particulars que a fórmules comunes.

11. Vid. F. CAMPILLO, *Speculum omnium titularum ecclesiasticorum Sedis Cathedralis*, Barcelona 1745 i *Speculum septem ecclesiarum parochialium intus civitatem Barcinonensem existentium*, Barcelona 1751.

12. El terme "abinament" no apareix als diccionaris, però és emprat, crec que molt oportunament, per G. LL.OMPART per a designar el fenomen de les fundacions instituídes sota una doble advocació. Vid. *La pintura medieval mallorquina*, Palma de Mallorca 1977-80 (4 vols.).

Per exemple: una capella pot ser denominada "de santa Bàrbara i santa Tecla", però això no significa que hagués estat erigida necessàriament sota aquesta doble advocació. D'haver estat així, ens trobaríem davant d'un abinament; però, en el cas contrari, es tractaria d'un simple cas d'acumulació de benifets sota diferents advocacions en un mateix espai, raó de la denominació de la capella.

Els abinaments sovintejaren a partir del segle XIV, quan, precisament, hom estava evolucionant vers un tipus de religiositat més particularitzada, propiciada probablement per l'auge de la literatura hagiogràfica.

No és cap casualitat que fos Santa Maria del Mar l'església que acollís un major nombre d'abinaments. Puix que era l'església de la nova Burgesia, molt permeable a l'onada recent d'intimisme religiós, podríem deduir que aquesta modalitat fundacional, particularment favorable al criteri combinatori personal de motivacions devocionals, s'adequaria al tarannà individualista burgès.

Però, l'aspecte més distorsionador en el seguiment històric dels benifets és el dels trasllats, molt agreujat en el període que tractem, car tant la seu com les parròquies eren objecte d'ampliacions paral·leles a l'enderrocament gradual de "l'obra vella". D'aquí prové la itinerància, si més no provisional, dels benifets que quedaven desprovistos de capella fins a la construcció del seu emplaçament definitiu.

Aquest fenomen fou particularment espectacular a la seu, ja que, a més de "l'obra vella", anaven essent enderrocades diverses capelletes foranes (com la de st. Blai) que hom havia anat adossant al mur perimetral de l'església en diversos moments; a mesura, probablement, que la consecució de relíquies de sants anava reclamant la construcció de tals capelletes.

D'altra banda, amb el temps, les dotacions atorgades pels fundadors beneficials s'anaven devaluant, sense que en molts casos hom procedís al seu sanejament, perquè tant els patrons com els beneficiats s'allunyaven progressivament de la línia de successió establerta inicialment.

Aquesta situació comportava dos fenòmens: l'assimilació del benifet en decadència a un de nou, agraciat amb un bon dot, o la col·lació del mateix a un beneficiat aliè a la línia successòria establerta pel fundador després de la seva extinció.

El cert, però, és que la majoria dels benifets que estudiem no aconseguí d'arribar dignament al s. XVIII, raó per la qual, a la catedral, el Nou Pla Beneficial, aprovat l'any 1790, resolgué llur fusió, coneguda com Quaranta Beneficis Units.

Veiem, doncs, com la naturalesa extraordinàriament canviant dels benifets dificulta notablement el seguiment evolutiu del fenomen devocional; és a dir, de la institució, el manteniment, la davallada i la substitució del culte a les diverses advocacions adscrites al sistema benefical, encara que, tot i això, com veurem, no arriba a impossibilitar-lo.

b) L'evolució dels fundadors

Tampoc els fundadors podien sostreure's als canvis produïts pel decurs del temps, sobretot pel que fa als vinculats a la transformació social esdevinguda a la baixa Edat Mitjana.

D'aquesta manera, l'evolució experimentada per la naturalesa dels fundadors es manifestaria en l'ampliació progressiva de la base de la seva piràmide d'extracció social.

Això es deu al fet que s'hauria partit d'una situació inicial (fins a mitjan s. XIV, aproximadament) de monopoli de l'activitat fundacional pels exponents de l'antic règim feudal (nobles i eclesiàstics), seguida d'un moment intermedi (fins a les acaballes del s. XIV, aproximadament) d'incorporació de la burgesia urbana (és a dir, l'aristocràcia del diner: mercaders, drapers, canvistes), acompanyada de la d'alguns professionals liberals (sobretot notaris), i coronada per un període final (s. XV) d'ampliació a la menestralia (apotecaris, argenters, etc.).

El moment de la irrupció de la burgesia urbana en l'activitat fundacional coincideix amb el de l'auge constructiu dels temples gòtics: recordem les esglésies parroquials de Santa Maria del Mar, al barri dels armadors i els mercaders, la del Pi, molt a prop de "l'illa dels especiarres"¹³, o la pròpia catedral.

13. Vid. AHMB, Consell de Cent, Fogatges, any 1378, f. 4: "Quarter del Pi: Illa dels Speciarres".

Aquesta coincidència evidencia que fou justament aquell sector social que proporcionà el diner suficient per a edificar-los, mitjançant la juxtaposició de llurs iniciatives particulars en construir les capelles perimetrals respectives. El seu finançament de les despeses d'extracció i trasllat de la pedra des de Montjuïc, salaris dels manobres, etc., era detalladament comptabilitzat en els "Llibres de l'Obra" del Capítol¹⁴.

Així, després d'aquestes iniciatives constructives particulars, fou possibilitat l'accés a l'activitat fundacional d'aquelles classes que, incapacitades per a finançar la construcció d'una capella, podien, en canvi, dotar-hi d'altres beneficis posteriors: es tracta dels professionals liberals (notaris, cirurgians, manescals, etc.) i els mestres d'alguns dels gremis més propicis a l'enriquiment personal (per exemple, el dels especiers o apotecaris).

El cert, però, és que la Catedral, tot i la seva evolució aperturista, continuà essent el temple dels poders fàctics feudals (clericat i noblesa), mentre que d'altres, com Santa Maria del Mar o Santa Maria del Pi, concentraven les forces vives urbanes (mercaders) o la menestralia, respectivament¹⁵.

El segle XIV és el període que enregistrà un major nombre d'institucions, tant a la seu com en aquestes dues parròquies, així com una major diversificació de l'extracció social dels fundadors. Aquest fet contraposaria l'immobilisme dels membres de l'"Antic Règim" amb la puixança demostrada per les classes urbanes, responsables de la major part de fundacions beneficis¹⁶.

Així, doncs, les capelles catedralícies i parroquials acabaren repartides entre les famílies i les confraries més poderoses per al seu ús particular (si més no, fins a la irrupció dels fundadors amb menys recursos econòmics), esdevenint el lloc ideal per a l'exhibició d'esplèndides obres d'art. Aquestes, tot i ser encarregades en nom de l'advocació, contribuïen decisivament a reafirmar el prestigi social del comitent, destacant-se el retaule entre totes elles.

Aquesta diversificació de procedències socials, nivells culturals i interessos professionals degué jugar, sens dubte, un paper important en el procés de privatització del sentir religiós desenvolupat durant el segle XIV.

c) *L'evolució del culte a les advocacions*

La pluralitat d'interessos comportà l'atribució, per part dels devots, d'una creixent especialització de la capacitat intercessora a cada sant, adequant-la així millor a les pròpies necessitats.

En parlar d'interessos professionals, no podem ignorar el paper del calendari litúrgic en l'organització de les activitats que li eren afins, com la data de celebració d'alguns mercats i fires, molt importants per a gent com els mercaders o els apotecaris, o la de concessió i renovació d'alguns dels càrrecs polítics destinats a regular el govern de la ciutat, com el dels membres del Consell de Cent.

De vegades, els factors sòcio-polítics també podien actuar com detonants de la motivació devocional, tot i que més a un nivell col·lectiu que particular. La popularitat assolida per santa Anna entre les classes mitjanes florentines, arran de l'expulsió del duc d'Atenes del govern de la ciutat —expulsió esdevinguda precisament durant la seva festivitat l'any 1343—, n'és un bon exemple¹⁷.

14. Veg. nota núm. 2.

15. Això es dedueix de l'estudi de les actes de dotació contingudes en els "Registra Dotaliarum" de l'ADB.

16. Ibid.

17. F. ANTAL, *El mundo florentino y su ambiente social. La república burguesa anterior a Cosme de Médicis: siglos XIV-XV*, Madrid 1963 (1ª ed.: Londres 1947), p. 177.

D'aquesta manera veiem com el culte a les advocacions també va anar evolucionant, amb el decurs del temps, i ho va fer fonamentant-se en dos fenòmens.

El primer fou la progressiva tendència del sentiment religiós a la interiorització, en la qual, sense dubte, degué influir la creixent diversificació d'interessos ocorreguda entre els fidels a la baixa Edat Mitjana.

El segon fou l'ampliació del repertori de sants arran de la irrupció dels nous ordes predicador i mendicant; la vida dels sants era divulgada entre els fidels sobretot pels hagiògrafs dominics, com Jacobus da Varagine amb la famosa Llegendà Àuria (c. 1264).

Aquesta aproximació de les vides dels sants als laics, sempre condimentades amb anècdotes marginals o de to fantàstic per tal d'enllaminir-los per la via de la curiositat, s'integrava en la tendència general a la privatització del sentir religiós. En realitat, els reculls hagiogràfics actuaven com a mostraris dels sants existents, ensenyant al lector totes les seves facetes i capacitats. Aquest fet, sens dubte, deuria facilitar notablement la tria del sant intercessor més adequat a cada cas.

En el decurs del temps, observem que els sants amb una major acceptació foren els apòstols i els màrtirs romans. Ambdós rengs tenen en comú el fet d'haver mort, els sants, patint terribles tortures defensant la fe cristiana, ço que connectaria amb les motivacions devocionals de caire sensible que caracteritzaren, sobretot, les classes burgeses i menestrals de la baixa Edat Mitjana¹⁸.

En canvi, les motivacions inspirades en la faceta exemplaritzant de l'advocació (doctors de l'Església, almoiners, etc.) sembla que gaudiren d'una acceptació més restringida.¹⁹

Així, doncs, l'estudi del culte als sants durant les acaballes de l'Època Medieval i els inicis de l'Edat Moderna pot esdevenir quelcom complex, ja que s'estén des del patronatge oficial d'entitats nacionals, col·lectivitats urbanes i grups corporatius, passant pel simple recurs terapèutic, fins a arribar a aquelles motivacions devocionals privades, la dinàmica de les quals, malauradament, se'ns escapa en moltes ocasions.

III.- Les motivacions devocionals dels fundadors beneficials

A través de les dades proporcionades per les actes de fundacions beneficials, recollides en els "Registra Dotaliarum", inferim que foren quatre les motivacions més freqüents entre els fundadors per a l'elecció d'advocació.

a) Coincidència amb el nom de pila del fundador o d'un familiar seu

Aquesta motivació, a més d'ésser la més fàcilment detectable, sembla ser també la més freqüent. Els fundadors beneficials de la catedral actius durant aquell període en subministren nombrosos exemples: entre ells, destaquen el mercader Pere Safont, fundador del b. 1 de sta. Eufrosina (1387), per raó del nom de pila de la seva única filla²⁰, i Bartomeua de Sant Climent, fundadora del b. dels sants Bartomeu i Elisabet (1397).

18. Veg. l'"estat de la qüestió" presentat per F.A. ISAMBERT-R. COURTAS, *Ethnologues et sociologues aux prises avec la notion de "populaire"*, "La Maison Dieu", núm. 122 (1975), pp. 20-42.

19. Ibid. Veg. també la síntesi sobre el tema de R. AIGRAIN, *L'hagiographie. Ses sources. Ses méthodes. Son histoire*, París 1953.

20. Això se sap arran de la petició formulada pel fundador al Capítol, l'any 1383, en relació a la sepultura destinada a acollir les seves despulles, les de la seva dona, Maria, i les de la seva filla, Eufrosina: vid. ACB, "Llibre de Resolucions Capitulars", vol. 1, f. 44; cit., per J. MAS a *Notes històriques del bisbat de Barcelona*, Barcelona 1906, vol. 1, p. 77.

b) Coincidència amb el cognom del fundador

Aquesta motivació, tot i ser també molt detectable, és, en canvi, molt menys freqüent que l'anterior. Els fundadors de la catedral també n'ofereixen un parell d'exemples: el bisbe Francesc Climent, fundador del b. 1 de st. Climent (1419) i el bisbe Simó Salvador, fundador de la c. 1 de st. Salvador (a. 1447).

c) Coincidència amb el sant patró del lloc de naixement del fundador

Malauradament, aquestes eleccions devocionals són difícilment detectables: un exemple, ens l'ofereix el canonge Ferrer de Pujol, originari del Mas de Pujol, de la parròquia de St. Hipòlit de Voltregà, fundador del b. de st. Hipòlit (1419).

d) Afinitats professionals del sant o d'un cert episodi de la seva vida amb la professió del fundador

Aquest tipus de motivació devocional presenta dues diferències, segons la seva vinculació a fundacions de tipus col·lectiu (confraria gremial) o de tipus particular.

1.- Fundacions col·lectives: les confraries gremials

En el cas de les fundacions col·lectives, bàsicament de confraries gremials, els motius de l'elecció de vegades poden ser bastant evidents, com l'elecció de st. Josep per la confraria del gremi de fusters de la seu (fins al XVI, però, n'havia estat patró st. Joan B.), la dels sants Abdon i Senén per la del gremi d'hortolans (a. 1398), ja que, segons la llegenda, salvaren el Rosselló d'una plaga de "simiots" que malmetia les collites²¹, o la de sta. Llúcia, advocada de la vista, per la del gremi dels molers (a. 1402), particularment exposats a lesions oftalmològiques, ambdues ubicades a Santa Maria del Pi.

2.- Fundacions particulars

Molt més difícils d'identificar resulten, en canvi, algunes de les raons professionals que induïen els fundadors a l'adopció d'un sant patró. L'exemple seleccionat mostra la subjectivitat imperant en la interpretació de l'hagiografia i, en conseqüència, en l'elecció devocional durant el període que ens ocupa.

Es tracta de l'apotecari Guillem de Pujol, proveïdor de la reina Sibilla de l'ortuà²² i de l'Hospital de Sta. Creu²³, fundador del b. dels sts. Domènec i Pere M. a l'església de la catedral (nau de l'Epístola).

Habitualment, els membres del seu gremi es decantaven per sta. Maria Magdalena, possiblement a causa de l'analogia existent entre el pot d'ungüents que constitueix el seu aribut i els proporcionats per aquell col·lectiu.

L'elecció de st. Domènec rau en la dedicació dels convents dominics a la criança d'unes gallines, el brou de les quals era considerat particularment remeier²⁴.

21. Vid. J. AMADES, *Costumari català*, Barcelona 1987 (5 vols.): vol. IV, pp. 643-4.

22. Vid. ACA, Reial Patrimoni, reg. n° 513 (1386), ff. 51, 56v, 77 i 78.

23. : Vid. ACB, Caritat o Mensa Capitular, l'Hospital d'en Colom: F. Guardiola, "Primer manual" (1376), ff. 23 i 30; N. Oliver, "Primer manual" (1383), ff. 54-5; A. Beller, "Manual" (1384), f. 65; B. Canamaces, "Manual" (1394), f. 76.

Vid. també J.Mª ROCA, *Lo bressol de l'Hospital de la Santa Creu*, "Anuario del Hospital de la Santa Cruz de Barcelona" (1921-1922), pp. 5-87.

24. Vid. J. AMADES, *Costumari cit.*, vol IV, pp. 728-737.

El costum fou adoptat per a commemorar la resurrecció d'unes gallines ja cuinades, servides al jutge que havia condemnat injustament un pelegrí a la forca. Aquesta resurrecció fou un senyal del sant per a comunicar que havia salvat miraculosament la víctima innocent.

Una altra llegenda relaciona st. Domènec amb els guariments: la de l'aigua del pou del convent de Sta. Caterina, dotat de poder terapèutic contra les febres terçanes i quartanes quan se li llençaven flors del taronger plantat al claustre del convent pel sant²⁵.

Pel que fa a st. Pere M., se'l considerava (no sé per quin motiu) advocat de les herbes remeieres, car les collides el dia de la seva festivitat adquirien grans poders guaridors, fins al punt que durant molt de temps hom celebrà una fira d'herbes en la diada d'aquest sant²⁶.

Conclusió

Fins aquí arriba aquesta breu presentació del Sistema Beneficial i del seu complex entramat, dins el qual, com hem vist, es desenvolupava una gran diversitat de fenòmens generats espontàniament en aparença, però fruit, en realitat, d'aquell complicat sistema de finançament del culte.

Abreviatures emprades

- ACA: Arxiu Corona Aragó
- ACB: Arxiu Capitular Barcelona
- ADB: Arxiu Diocesà Barcelona
- AHPB: Arxiu Històric Protocols Barcelona
- AIIMB: Arxiu Històric Municipal Barcelona

25. Ibid.

26. Vid. J. AMADES, *Costumari* cit., vol. III, pp. 324-5.